

Opvoeden is een kunst.

De *Socialistische Vooruitziende Vrouwen* over kinderopvoeding, 1945-1960¹

Sophie Bollen en Nele Bracke

Education as an art

Child-rearing advices of the *Socialistische Vooruitziende Vrouwen*, 1945-1960

After the Second World War, obedience to parental authority and regard for children's physical and moral health were the main concerns of early child rearing in Flanders. In the fifties it became clear that there were also alternative ways to achieve these goals. American pedagogical thinkers, whose work was translated into Dutch, defended a non-authoritarian, free and child-centred education in which tenderness and physical contact were basic features. In this article we examine how the most important socialist women's organisation, *Socialistische Vooruitziende Vrouwen* (Prevoyant Socialist Women), delineated their own educational model in this changing field. In their child-rearing advice to members, the organisation integrated ideas from both 'traditional' and 'modern' educational models, while emphasizing socialist and feminist convictions.

Inleiding: *Socialistische Vooruitziende Vrouwen*, voor moeder en kind

In 1922 werd in België *De Vooruitziende Vrouw* (*La femme prévoyante*, later *Socialistische Vooruitziende Vrouwen*) opgericht als overkoepelende socialistische vrouwenmutualiteit (De Weerdt, 1997a). In de voorafgaande jaren hadden talrijke arbeidersvrouwen zich bij de socialistische ziekenfondsen aangesloten. Meer

Sophie Bollen schreef dit artikel als wetenschappelijk medewerker van het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis. Momenteel is ze als doctoraal onderzoeker verbonden aan de Vakgroep Metajuridica en het Centrum voor Vrouwenstudies van de Vrije Universiteit Brussel.

Correspondentieadres: Vakgroep Metajuridica, Pleinlaan 2, 1050 Brussel, België. E-mail: sbollen@vub.ac.be.

Nele Bracke is als postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen verbonden aan de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent.

Correspondentieadres: Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent, België. E-mail: nele.bracke@ugent.be.

dan door het politieke socialisme voelden zij zich aangesproken door de praktische voordelen die dergelijk lidmaatschap met zich meebracht: de ziekte-, ongevallen- en levensverzekering en, speciaal voor hen, het kraambedfonds. Vrij snel groeide SVV uit tot de belangrijkste socialistische vrouwenorganisatie. Het succes steunde op drie pijlers: SVV sprak zowel huisvrouwen als arbeidsters aan; de organisatie richtte zich hoofdzakelijk tot de vrouwen als moeder en ze bood haar leden een groot pakket praktische hulp.

“Wij zullen onze aandacht, nog meer dan in het verleden, moeten vestigen op het dagelijksch belangstellingscentrum van de vrouw: het gezin, d.w.z. de problemen die gesteld worden door het huwelijk, het moederschap, de opvoeding en verzorging der kinderen, de hygiëne, de gezelligheid en het comfort in het gezin, de huishoudelijke bezigheden”, klonk het na de Tweede Wereldoorlog.² Het was de taak van de vrouw om van haar huis een gezellig thuis en een veilige haven voor man en kinderen te maken. Net als voor de oorlog plaatste SVV na de bevrijding moeder en kind centraal. De praktische voordelen, zoals de pre- en postnatale consultaties, de kindskorven, de kindervakanties en het voorhuwelijkssparen, maakten de kern van haar activiteiten uit (Bracke, 1997). Het naoorlogse programma spitste zich bovendien grotendeels toe op de gezinspolitiek en het toekennen van gezinstoelagen (De Weerd, 1997b). In 1947 streefde SVV ernaar dat een geldelijke vergoeding zou worden uitgekeerd aan thuisblijvende moeders om het inkomensverlies van deze vrouwen te beperken.³ De toelage, die tevens een eis was van de Christelijke Volkspartij (CVP) en van de Bond van de Kroostrijke Gezinnen, werd in 1949 ingevoerd (Bollen, 2003). Toen de toelage een decennium later, in 1957, werd afgeschaft door de socialistische minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Troclet, juichte SVV dit niettemin toe. Intussen was de toelage voor de socialisten immers te zeer verbonden met de drie aan de katholieken gelieerde ‘k’s’ (kerk, keuken en kind) en vond SVV dat elke moeder, thuiswerkend of niet, recht had op een vergoeding.⁴ Haar praktische en vaak rolbevestigende instelling weerhield SVV er niet van ook een aantal meer vooruitstrevende standpunten in te nemen. Hoewel SVV haar leden vaak als moeder aansprak, verdedigde de vereniging in de jaren 1950 het recht van de vrouw op arbeid buitenshuis en op economische onafhankelijkheid (Verbruggen, 1999; Vanrie & Hoedemaeckers, 1997). SVV drong daarom aan op een betere verdeling van het huishoudelijke werk tussen vrouwen en mannen. Ook in haar – vaak voorzichtige – eisen om anticonceptie en abortus te legaliseren toonde SVV zich van een meer progressieve kant (Celis, 1997).

De ledenwerking voor moeders beperkte zich in de jaren 1940 en 1950 niet tot materiële hulp. In het ledenblad van SVV, *De Stem der Vrouw*, verschenen diverse bijdragen die vrouwen een houvast op opvoedkundig vlak moesten bieden (Lievijns, 1997). De moeder werd algemeen als de ‘natuurlijke’ opvoedster van de kinderen aangeduid, maar dit betekende niet dat zij automatisch ook als de ‘beste’ opvoedster werd beschouwd. In veel gevallen moest de moeder worden opgevoed tot opvoedster. Verenigingen als SVV en tijdschriften als *De Stem der Vrouw* speelden hierin een belangrijke rol. Aan de hand van vijftien

jaargangen van *De Stem der Vrouw* gaan we na welke adviezen en standpunten over kinderopvoeding SVV tussen 1945 en 1960 aan haar – Vlaamse – leden meegaf.⁵ Hoe trachtte SVV hen tot opvoedsters te vormen? Wat was een ‘goede’ opvoeding en aan welk (gegendered) profiel moest een moeder voldoen? We onderzoeken of en hoe SVV – als socialistische, soms progressieve, soms rolbevestigende vrouwenvereniging – in haar opvoedingsadviezen socialistische en feministische accenten legde.

Het opvoedkundig ‘model’ van SVV wordt tevens getoetst aan de ideeën over opvoeding die tussen 1945 en 1960 in Vlaanderen circuleerden. Deze periode werd gekenmerkt door een ‘traditioneel’ opvoedingspatroon (De Paepe, 2002). Hierin stond gehoorzaamheid aan het ouderlijk gezag voorop. Net zoals er een duidelijke hiërarchie was tussen ouders en kinderen bestond er in de opvoeding een taakverdeling tussen vader en moeder. Vader stond voor een harde en bestraffende, moeder voor een zachte en bemoedigende aanpak. In de jaren 1950 werd deze ‘moederlijke’ pool sterk benadrukt. Vader had wel een duidelijke rol in de opvoeding, maar was niet echt aanwezig. Hoewel de zachte, moederlijke kant in de opvoeding meer op de voorgrond kwam, werd tegelijk vastgehouden aan het hygiënistische opvoedingsmodel uit de jaren 1920 en 1930 waarin de lichamelijke en morele gezondheid van het kind centraal stond. Sterk beïnvloed door het behaviorisme werd opvoeding nog steeds in belangrijke mate gezien als het hanteren van strakke schema’s waarbij verzorgings- en voedingstaken op strikte tijdstippen dienden te gebeuren. Afwijkingen van het opvoedings-schema zouden, net als (teveel) tederheid en een gevoelsmatige aanpak van de opvoeding, een negatieve invloed hebben op het kind. De jaren 1950 waren niettemin ook de jaren waarin dit traditionele opvoedingsmodel onder invloed van de Amerikaanse opvoedingsliteratuur haar eerste barsten vertoonde. Anders dan hun Europese vakgenoten benadrukten Benjamin Spock en andere psychoanalytisch geïnspireerde psychologen, zoals John Bowlby, het belang van de moederlijke (lichamelijke) tederheid en de moeder-kind-binding. Ze tornden niet aan de klassieke rolverdeling in de opvoeding. De moeder bleef de hoofdverantwoordelijke voor de kinderopvoeding. Wel plaatsten ze het kind en zijn persoonlijkheid centraal. Ze bepleitten een meer gelijkwaardige verhouding tussen ouders en kinderen en daarbij aansluitend een minder autoritaire aanpak in de opvoeding. Daarenboven verwezen ze de oude – rationele – schema’s naar de prullenmand en meenden dat de moeder vooral haar instinct moest volgen (Richardson, 1994). Vlaanderen maakte onder meer via Spocks *The Common Sense Book of Baby and Child Care*, waarvan de eerste Nederlandstalige versie in 1950 verscheen, kennis met de ‘Amerikaanse opvoedingsmethoden’ (Spock, 1950). Spocks boek vond aanvankelijk weinig weerklank in Vlaanderen, maar had op de lezers wellicht het effect van een eye-opener (Denolf, 2002). Het toonde dat opvoeden ook anders kon: minder autoritair, lossier, vrijer. SVV moest zich bijgevolg niet alleen positioneren ten aanzien van de mogelijke uitdagingen die het socialisme en het feminisme aan haar opvoedingsadviezen stelden, maar ook ten aanzien van het opkomende spanningsveld tussen de ‘traditionele’ en

de als progressief bestempelde Amerikaanse opvoedingsmethoden. Hoe reageerde SVV op de nieuwe opvoedkundige ideeën? Hield SVV vast aan het in Vlaanderen dominante 'traditionele' opvoedingsmodel of beval het haar leden de Amerikaanse ideeën aan?

De taak van de vrouwen

Zoals dat in de jaren 1940 en 1950 gangbaar was, wees ook SVV de vrouwen aan als de 'natuurlijke' opvoedsters van de kinderen. Op het einde van de jaren 1940 klonk het in *De Stem der Vrouw* luid en duidelijk: "De opvoeding, sexueel of de gehele opvoeding van het kind is een taak van de vrouwen. Het gezin dat aan de basis ligt van onze maatschappij dient in die zin door 'ons', socialistische vrouwen, gevormd te worden."⁶ Behalve een ideaal beschreef de auteur hier wellicht ook de reële opvoedingssituatie in de meeste (arbeiders)gezinnen. Immers, "[h]oe we het ook keeren of draaien, het is de moeder aan wie de taak van de opvoeding voor het grootste deel opgedragen is".⁷ De rol van de vader werd in *De Stem der Vrouw* wel aangehaald, maar er werd verder weinig aandacht aan besteed. Ook wanneer het ging over 'vaderlijke' taken zoals straffen en corrigerend optreden, werden de vrouwen rechtstreeks aangesproken.

Voor Bertha Molter, die in *De Stem der Vrouw* menig artikel wijdde aan de kinderopvoeding, stond het vast dat moederliefde aangeboren was.⁸ Dit sloot evenwel niet uit dat de moeder in een aantal gevallen geen goede opvoedster was. Soms behandelde zij haar kinderen 'slecht', omdat zij niet beter wist of omdat zij haar kroost niets kon weigeren. Ook hoofdredactrice Vogelina Dille-Lobe waarschuwde dat de moeder niet altijd de meest geschikte opvoedster van haar kinderen was.⁹ De (te grote) emotionele betrokkenheid bij het kind – 'liefde is blind' en 'mijn kind schoon kind' – vertroebelden moeders opvoedkundige oordeel.

Opvoeden was bijgevolg een kunst, een talent dat de enen van nature bezaten en de anderen zichzelf moesten aanleren. SVV hielp haar leden deze kunst te ontwikkelen. Dit was nodig, want: "De vooruitziende jonge moeders stellen zich niet meer tevreden met de overleveringen van moeder op dochter of met de uiteenlopende ervaringen van vriendinnen en buurvrouwen. Zij willen weten wat hen aangeraden wordt door specialisten."¹⁰ Zij gingen te rade bij de zuigelingenconsultaties, volgden voordrachten en lazen boeken over kinderverzorging en -opvoeding.¹¹ SVV pleitte er ook voor dat kinderopvoeding en -verzorging in het onderwijs meer aan bod zouden komen.¹² Er werden zelfs plannen gemaakt om een 'ouderschool' op te richten om moeders en vaders voor te bereiden op hun taak als ouder.¹³

De verantwoordelijkheid van de moeders

Hoewel SVV met haar artikels over kinderopvoeding haar lezers de boodschap meegaf dat opvoeden een moeilijke, maar noodzakelijke taak was, nuanceerde

de vereniging ook de 'kracht' van de opvoeding. SVV wees haar leden erop dat het onmogelijk was kinderen te 'modelleren' naar de wens van de opvoeders. Zij konden de 'aard' van de kinderen niet veranderen, net zo min als zij van een blauw oog een bruin konden maken.¹⁴ Kinderen waren een vat vol goede en slechte eigenschappen. De opvoeding kon de goede eigenschappen versterken.¹⁵ De slechte konden onschadelijk worden gemaakt, maar niet worden uitgeroeid.

Bij sommige kinderen verliep dit opvoedingsproces moeilijker dan bij andere. Niet alle kinderen waren even gemakkelijk opvoedbaar, en dit was niet altijd te wijten aan de moeder. Vrouwen met 'moeilijke' kinderen waren daarom niet automatisch 'slechte' moeders. Ook 'goede' moeders konden kinderen hebben die durfden liegen, opvliegend waren of altijd tegensputterden.

In een verhaaltje van Dille-Lobe hield 'kleine Jan', wanneer hij boodschappen voor zijn moeder deed, wisselgeld achter.¹⁶ In totaal negen frank, zei hij. Moeder vond echter twintig frank in zijn broekzakken. Zij schrok: Jantje loog, maar hij leek zich nergens van bewust. Jantje was zich ook werkelijk nergens van bewust. In tegenstelling tot andere kinderen, die snel normbesef aanleerden, kende Jan het verschil tussen goed en kwaad niet. Moeder moest echter niet wanhopen, maar haar kind blijven controleren en corrigeren tot hij uiteindelijk vanzelf het gewenste gedrag vertoonde.

Het probleem van de 'moeilijke' kinderen mocht niet worden genegeerd. Deze kinderen pasten niet in het droombeeld van de moeders, maar groeiden later vaak op tot 'bijzondere' mensen.¹⁷ Daarom mochten zij niet zomaar worden opgegeven, maar moest er bijzondere aandacht aan worden besteed.¹⁸ Het was de taak van de socialisten om de ouders voor te lichten over het probleem en – met de scholen en de openbare besturen – te zorgen voor een adequate diagnostiek en opvang.¹⁹ Zonder de medewerking van de probleemkinderen zelf kon echter niet aan een oplossing worden gewerkt. Zij moesten hun tekortkomingen zelf inzien, waarna de opvoeders ze samen met hen konden aanpakken.

Naast moeilijk opvoedbare kinderen was er ook een 'slechte' opvoeding. Ouders hadden geen 'schuld' aan moeilijk opvoedbare kinderen, maar waren wel verantwoordelijk voor een 'slechte' opvoeding.²⁰ Wanneer de opvoeding faalde, viseerde SVV vooral de moeder: "Verkeerde reacties, koppigheid en nukkigheid bij kinderen spruiten dikwijls voort uit een verkeerde manier van aanpakken vanwege de ouders... vooral van moeders."²¹ Er werd een beschuldigende vinger naar de moeder uitgestoken, terwijl de verantwoordelijkheid van de vader indirect werd geminimaliseerd. Als secundaire verantwoordelijken werden de film, de jeugdlectuur en de school aangewezen.²² Het schoolprogramma besteedde te weinig aandacht aan zedenleer en staatsburgerlijke opvoeding. Het probleem was echter dat de school hiervoor door het drukke studieprogramma geen tijd had. De school speelde nochtans een belangrijke rol in de opvoeding en ontwikkeling van kinderen. Molter meende zelfs dat de invloed van de school op een kind groter was dan die van het thuismilieu.²³ Op school werd het kind gekneed tot lid van de gemeenschap en kreeg het zijn morele vorming.²⁴

Met structuur en op het kind gericht

Behalve voor de beperkingen van de opvoeding, waarschuwde SVV haar leden er ook voor dat er geen eenvoudige of eenduidige pedagogische ‘recepten’ bestonden. Een ‘goede’ opvoeding ging uit van de noden van het kind. Moeders moesten hun kinderen observeren om hen als individu te leren kennen en begrijpen en de opvoeding vervolgens af te stemmen op de persoonlijke behoeften van hun kroost.²⁵ Een vertrouwensband tussen moeder en kind was hierbij onontbeerlijk. Hiervoor moesten moeders hun kinderen ernstig nemen, ernaar luisteren en niet twijfelen aan wat ze te vertellen hadden.²⁶

Het advies om te luisteren, “begrijpen en beminnen” liep als een – eerder vage – rode draad doorheen de pedagogische principes van de socialistische vrouwenvereniging.²⁷ Hoe het in de praktijk verder moest, werd er niet altijd bij verteld... en kon ook niet verteld worden, omdat elk kind anders was. SVV kon daarom geen algemeen geldende opvoedkundige regels uitschrijven. Maar, zo stelde de vereniging haar leden (en zichzelf?) gerust, een kind was niet ‘verloren’ van zodra een ouder een fout maakte. Wat nodig was om een kind gelukkig te maken was een gezin waarin “de vader geen formule en de moeder geen theorie is”.²⁸

Hoewel SVV hiermee pleitte voor een kindgerichte opvoeding en afstand leek te nemen van al te strakke opvoedkundige schema’s, gaf ze haar leden ook enkele ‘traditionele’ richtlijnen waarop de opvoeding kon worden afgestemd mee: stiptheid, regelmaat en correctie. Belangrijk was dat kinderopvoeding begon bij zuigelingen en niet wanneer de kinderen reeds konden lopen, spreken of naar school gingen.²⁹ Van in het begin moesten de baby goede gewoonten, maar ook normen en waarden worden aangeleerd. Dit kon het best gebeuren door voor te leven. Ouders die geen voorbeeldgedrag stelden, zouden door eigen toedoen een lastig en moeilijk kind krijgen. Ze moesten in dat geval niet verbaasd zijn dat hun kroost niet in staat was zich behoorlijk te gedragen en door de omgeving op de vingers werd getikt.³⁰

Daarnaast bestond opvoeden vooral uit kinderen leren omgaan met de vrijheidsdrang die ze in zich hadden.³¹ Dit was nodig om de kinderen te laten opgroeien tot zelfstandige, onafhankelijke volwassenen. Vrij willen en kunnen zijn was positief, zolang het geen schade toebreacht aan het kind zelf en aan zijn of haar omgeving. Wie niet met vrijheid leerde omgaan – door geen of juist teveel vrijheid te krijgen –, ontaardde in “dwaze uitpattingen”. Een goede opvoeding bestond erin het evenwicht te bewaren tussen het stimuleren en het intomen van de drang naar vrijheid. Er moesten grenzen worden gesteld waarbinnen de kinderen vrij konden zijn.

Van een (te) autoritaire opvoeding, waarin kinderen geen vrijheid kregen, was de situatie tijdens en na de Tweede Wereldoorlog doorgeslagen in de richting van te veel vrijheid, zo klonk het in *De Stem der Vrouw*. Bij jongeren uitte dit zich in een weinig heldhaftige houding tijdens de oorlog,³² in een “losbandige” omgang van Vlaamse meisjes met de geallieerden³³ en in de onverschillige

en futloze houding na de bevrijding.³⁴ Jongeren wilden – eisten – veel, soms meer dan geoorloofd.³⁵ Zij wilden niet werken, maar wel geld uitgeven. Een aantal jongeren maakte zich daarom schuldig aan roofovervallen, moorden, inbraak en bedrog. Hoewel de problemen in en na de oorlog aan de oppervlakte waren gekomen, was niet de oorlog op zich verantwoordelijk voor het gedrag van de jongeren. Het waren daarentegen de ouders – in het bijzonder de moeder – die verantwoordelijk waren voor de houding van de jeugd.³⁶ Zij verwarden “goedheid met zwakheid” en voedden hun kind “met zwakke en aarzelende hand” op “tot een pruttelend, futloos mensch”.³⁷ “Uit liefde, uit onverstand of gemakzucht” verwenden zij hun nageslacht te veel.³⁸ Kinderen kregen veel vrijheid, maar werden nauwelijks gestraft.³⁹ Zij leerden niet omgaan met gezag en groeiden daardoor op tot asociale, moeilijke en veeleisende jongeren.

SVV reageerde dan ook kritisch toen in het begin van de jaren 1950 de Nederlandse versie van Benjamin Spocks *Common sense book of baby and child care* op de markt kwam. Spock gold voor *De Stem der Vrouw* als icoon van de ‘Amerikaanse opvoedingsmethoden’, die – misschien wat te gemakkelijk – werden gelijkgeschakeld met de vrije opvoeding. Wellicht daarom was Spock één van de weinig Amerikaanse pedagogen wiens werk, tot twee maal toe, werd besproken. Dille-Lobe loofde de praktische raadgevingen die in het boek te vinden waren. Zij was het evenwel niet eens met de doorgedreven vrijheid die in de opvoeding aanbevolen werd.⁴⁰ Hoewel SVV net zoals Spock voorstander was van een kindgerichte opvoeding, koppelde de socialistische vrouwenvereniging hieraan geen pleidooi voor een vrije opvoeding. Dille-Lobe geloofde niet dat een vrije opvoeding beter was dan een opvoeding waarbij gestreefd werd naar een redelijke synthese tussen vrijheid en discipline.

Gelijkaardige geluiden waren te horen in een bijdrage van Molter over de ‘Amerikaanse methoden’ in de opvoeding.⁴¹ In Amerika stond, aldus Molter, de vrijheid van de kinderen centraal. Er werd hen niets verboden. Ongeacht wat zij deden (of niet deden) of hoe zij zich gedroegen: moeder zegde niets. Molter ging ermee akkoord dat de opvoeders de natuur en de persoonlijkheid van het kind geen geweld mochten aan doen, maar dit betekende niet dat zij niet moesten proberen gebreken en onhebbelijkheden door goede gewoonten te neutraliseren. Hopen dat alles later wel in orde zou komen, was een illusie, omdat slechte gewoonten moeilijk konden worden afgeleerd. In onbeteugelde vrijheid schuilde gevaar voor verwildering. Volgens Molter was het beter de kinderen van jongs af te wennen aan ordelijkheid, gehoorzaamheid en andere “goede manieren”. Dit was voor de moeders moeilijker dan de kinderen gewoon te laten begaan, maar loonde meer.

SVV was bijgevolg niet gewonnen voor een vrije opvoeding waarin geen grenzen werden gesteld, maar meende tegelijk dat het ook niet goed was te streng te zijn. Ouderlijk gezag mocht niet louter gebaseerd zijn op angst (voor straf).⁴² Schrik was een slechte drijfveer.⁴³ Bij kinderen die handelden uit schrik voor hun ouders ontwikkelde zich slechts een schijn van tucht en gehoorzaamheid. Het doel van de opvoeding moest zijn dat kinderen uit zelfrespect en op

eigen initiatief handelden. Door te veel te straffen verloor de straf bovendien haar kracht als wapen in de opvoeding.

Een te autoritaire omgang met de kinderen had nog een ander nadeel: "Een kind dat zijn ouders vreest kan hen niet liefhebben. Een kind, dat zijn ouders niet liefheeft, is het ongelukkigste schepsel, dat bestaat".⁴⁴ Zulke kinderen raakten vervreemd van hun ouders. Dit kon leiden tot deviant en zelfs crimineel gedrag, omdat de kinderen geen andere uitlaatklep vonden voor hun gevoelens en frustraties.⁴⁵ Het vertrouwen dat een kind in de moeder stelde, was aangeboren, maar angst kon dit vertrouwen schaden.⁴⁶ Dit leidde vooral in de puberteit tot problemen. In deze fase van hun leven moesten jongeren al hun angsten en fouten kunnen toevertrouwen aan hun ouders, in het bijzonder aan hun moeder. Kon dit niet, dan zochten ze een surrogaat en konden ze in slecht gezelschap terecht komen.

De kinderen van vandaag, zijn de socialisten van morgen

Een socialistische moeder uit de jaren 1940 en 1950 was niet zomaar een moeder. "Een socialistische moeder (...) is zij die, zelf gelovend in de socialistische beginselen van rechtvaardigheid, vrijheid en democratie, elke gelegenheid te baat neemt om haar kinderen de juistheid van deze beginselen te doen begrijpen; hen duidelijk tracht te maken – hoe moeilijk dat dit ook is – dat al wat hen nu als vanzelfsprekend in de schoot valt, de vruchten zijn van jaren strijd, gevoerd door arbeiders, die in de donkerste ellende leefden; hen steeds voor ogen houdt dat de rechtvaardigheid nog lang niet voldoende is en de vrijheid steeds bedreigd wordt; dat slechts een leven van strijd voor een ideaal de moeite waard is."⁴⁷ Historisch besef ten aanzien van de strijd van de arbeidersbeweging in combinatie met een kritische blik op de omringende wereld dienden het streefdoel te zijn van een socialistische opvoeding. Deze "opvoeding tot socialist" was een complex proces: "lange, sterke draden, die geduldig, behoedzaam en kunstig door heel het jonge leven moeten geweven worden".⁴⁸ Concreet kon dit betekenen dat het hoofdartikel van het partijblad met de kinderen werd besproken, net als de besluiten en eisen van de vakbond.⁴⁹ Moeder diende haar kinderen immers warm te maken voor het syndicalisme en op te voeden tot bewuste socialisten; zou ze dit nalaten, dan zou ze de werkgevers helpen.⁵⁰ Aansluitend bij de bredere opvoedkundige principes van maat en beperking, moest zij haar kinderen ook leren tevreden te zijn met weinig luxe. In de praktijk kon zij deze niet-materialistische levensstijl compenseren binnen het huisgezin: "Socialistische moeders denkt er aan, en hoed uw kinderen voor overdreven verlangens. Zorg bij alles voor een gemoedelijke atmosfeer in uw gezin en voor warme hartelijkheid in uw verhouding met alle huisgenoten, dan zullen al heel wat nutteloze verzuchtingen uitgesloten zijn."⁵¹

Moeder was een cruciale factor in de overdracht van de socialistische principes naar de volgende generatie, net zoals katholieken haar een bepalende rol toedichten in de christelijke opvoeding van het kind. Uiteindelijk diende de

socialistische moeder via deze opvoeding haar eigen belangen, gezien de vele voordelen die het socialisme haarzelf én haar kinderen had gebracht.⁵² Als lid van SVV moest zij bovendien instaan voor een opvoeding trouw aan de strijdpunten van de vrouwenvereniging – althans dat was de richting die SVV haar leden uit duwde.

Emancipatie begint thuis

Als vrouwenvereniging ijverde SVV voor het recht op loonarbeid voor vrouwen en daaraan gekoppeld een betere verdeling van het huishoudelijke werk binnen het gezin. Het kon niet zijn dat de vrouwen – moeder en dochters – het huishouden voor hun rekening namen, zonder dat de mannen – echtgenoot en zonen – hen hielpen.⁵³ Enkel wanneer de mannen hun steentje bijdroegen aan het huishouden hadden de vrouwen tijd genoeg om hun zorg voor het gezin te combineren met arbeid buitenshuis. Het ging hier niet om “toevallige hulp”, die mannen in “een vlaag van goed humeur” aan hun vrouw aanboden, maar om een systematische bijdrage aan de zorg voor het huis en de kinderen.⁵⁴

Mannen schoten hierin tekort, maar vaak wisten zij niet beter. Zij hadden eenvoudigweg geen verstand van huishouden en kinderen opvoeden. De socialistische vrouwen konden hieraan in hun eigen gezin verandering brengen. SVV pleitte er in haar opvoedkundige adviezen voor dat niet alleen de dochters, maar ook de zonen bij het huishouden werden betrokken. Het ideaal was evenwel dat de jongens – en de meisjes – deze vaardigheden op school leerden.⁵⁵

Ook wanneer het over andere opvoedkundige thema's ging, maakte SVV geen noemenswaardig onderscheid tussen beide geslachten. De vereniging bevestigde echter wel dat co-educatie voor veel van haar leden een brug te ver was en dat velen jongens en meisjes in de praktijk verschillend behandelden.⁵⁶ Jongens leerden dat zij niet mochten huilen; meisjes mochten geen wilde spelletjes spelen. Veel ouders, vooral moeders, meenden nog steeds dat meisjes minder vrijheid moesten genieten dan jongens en dat zij in het huisgezin thuishoorden. Dit had onder meer tot gevolg dat de socialistische jeugdbewegingen meer jongens dan meisjes aantrokken.⁵⁷ Veel ouders vreesden bovendien de ‘gevaaren’ van de gemengde socialistische jeugdbewegingen. Het gevolg van deze houding – waarin de invloed van de katholieke kerk werd vermoed – was dat meisjes zich de mindere gingen voelen van jongens, waardoor zij zich de rest van hun leven slaafs en volgzaam gedroegen.⁵⁸ Beter zou zijn om het zelfbewustzijn en de zelfstandigheid bij meisjes te stimuleren en de “superioriteitscultus” bij jongens te stoppen.⁵⁹

De strijd voor een betere positie van vrouwen in het gezin bleef voor SVV overigens niet beperkt tot het inschakelen van de mannen in het huishouden en de opvoeding. Reeds in 1945 eiste SVV dat de moeder op juridisch vlak hetzelfde ouderlijke gezag binnen het gezin zou krijgen als de vader,⁶⁰ een eis die pas werd ingewilligd in 1974.

Dé hefplank naar vrouwenemancipatie lag volgens SVV evenwel in het onderwijs, dat erop gericht diende te zijn de vrouw economische zelfstandigheid te laten verwerven. Daarom diende de socialistische moeder zich ernstig te beraamen over de studietoekomst van haar dochter wanneer deze niet meer leerplichtig was.⁶¹ De dochter thuis houden na het vervullen van de leerplicht zou haar een “vroegoud sloofje” maken. Haar zo vroeg uit werken sturen naar de fabriek zou tot gevolg hebben dat ze ten prooi viel aan “verruwing en ontgoocheling”.⁶² SVV pleitte hoofdzakelijk voor beroepsonderwijs voor meisjes; zelden werd voortgezet onderwijs als mogelijkheid vermeld. Deze bescheiden ambitie was wellicht ingegeven door pragmatische overwegingen: vóór de democratisering van het onderwijs in de jaren 1960 lag voortgezet hoger onderwijs buiten het bereik van een groot deel van de arbeidersklasse. Niettemin waarschuwde de vereniging ervoor om meisjes naar specifieke vrouwelijke beroepen te oriënteren aangezien dit meestal ondankbare jobs waren met geringe carrièremogelijkheden en lage lonen.

Terwijl SVV voorstander was voor onderwijs voor adolescente meisjes, was ze van mening dat jongvolwassen vrouwen bij voorkeur buitenshuis gingen werken (en dus het beroep uitoefenden waarvoor ze opgeleid waren). Zonder haar lezerspubliek – waar zich ook heel wat huisvrouwen tussen bevonden – te bruskeren, liet *De Stem der Vrouw* subtiel weten dat jongvolwassen vrouwen niet “aan de haard” thuishoorden. Het was echter niet omdat vrouwen buitenshuis werkten dat ze hun rol als moeder en echtgenote mochten verwaarlozen. Integendeel, beroepservaring zou van hen volgens Dille-Lobe juist betere echtgenotes en moeders maken.⁶³ Moeders moesten hun dochters daarom – enigszins tegenstrijdig – stimuleren om verder te studeren (en nadien te gaan werken) én hen leren hoe ze een huishouden dienden te runnen. Molter ergerde zich aan het feit dat veel meisjes geen naald en draad meer konden hanteren of niets afwisten van strijken of koken.⁶⁴

Het ingewikkeldste en moeilijkste probleem

In 1948 verscheen in *De Stem der Vrouw* een eerste artikel waarin in omfloerste, maar niet mis te verstane termen werd gepleit voor de seksuele voorlichting van meisjes door hun moeders (de voorlichting van jongens en de rol van de vaders kwamen niet aan bod) (Geysen, 1999). Het uitgangspunt was dat “alles wat ons in het leven toebedeeld wordt (...) natuurlijk (is)” en er dus geen reden was om iets te verzwijgen.⁶⁵ Nochtans bleef de auteur vaag over de manier waarop de voorlichting moest gebeuren en wat er precies verteld moest worden. Voorzichtig suggereerde zij dat moeder zou spreken over de bloemen of de vogels. Het dierenrijk werkte voor veel auteurs (en ouders?) inspirerend. In een verhaaltje over Paul en zijn grootmoeder was de geboorte van een nest poezenjongen voor grootmoeder aanleiding om het kind voor te lichten.⁶⁶ Veel ‘details’ kwam Paul niet te weten. De boodschap aan de lezeressen was echter niet mis te verstaan: kinderen stelden reeds op jonge leeftijd vragen over “het

ingewikkeldste en moeilijkste probleem” uit de opvoeding en hadden recht op antwoorden.⁶⁷

Aanvankelijk beperkten de vragen zich nog tot het genre ‘waar komen kinderen vandaan?’, maar in de puberteit werden meer en meer vragen over het ‘hoe’ van de seksuele beleving gesteld.⁶⁸ Vaak werden deze vragen weggelachen of doodgezwegen, werd de kinderen iets voorgelogen of wachtten de ouders tot de school over seksualiteit begon. Deze houding loste niets op. Het werd steeds moeilijker om uiteindelijk toch correcte informatie te geven. Kwamen er geen antwoorden, dan gingen de kinderen elders op (onder)zoek. Zo riskeerden zij in slecht en promiscue gezelschap terecht te komen.⁶⁹ Veel jonge volwassenen begonnen onvoorbereid aan hun seksuele leven, met alle problemen van dien. Beter was om, rekening houdend met het karakter, de godsdienst, de ontwikkeling en de ouderdom van het kind, duidelijke antwoorden te geven.⁷⁰ Het stilzwijgen van de opvoeders kon bovendien de vertrouwensband tussen de ouders en de kinderen schaden. Vooral de vertrouwensrelatie tussen moeders en hun dochters kon door misplaatst stilzwijgen van de kant van de moeder worden ondergraven. Moeder moest daarom antwoorden op de vragen van haar dochter over seksualiteit.⁷¹ Een probleem hierbij was dat veel moeders in hun jeugd zelf niet of nauwelijks waren voorgelicht.⁷² *De Stem der Vrouw* besteedde daarom in de jaren 1940 en 1950 regelmatig aandacht aan seksualiteit en voorlichting. Zo lichtte SVV op haar beurt de moeders voor en reikte hen tips aan om met hun kinderen over seksualiteit te spreken. Omdat ook voorlichtingsboeken vrouwen konden voorbereiden op hun voorlichtingstaak werden zij in *De Stem der Vrouw* besproken.⁷³

De openheid waarmee de vereniging seksualiteit aankaartte,⁷⁴ stond in schril contrast met het algemene taboe dat in Vlaanderen op dit onderwerp rustte. Ook in veel arbeidersgezinnen – met andere woorden: bij de lezeressen van *De Stem der Vrouw* zelf – was seksualiteit onbespreekbaar. Vandaar wellicht dat SVV om niemand te zeer te shockeren liever over de voortplanting van dieren en planten dan van mensen sprak. Ondanks deze voorzichtige aanpak, brak SVV een lans voor seksuele voorlichting.

Besluit: niet te hard, niet te zacht. Opvoeding als evenwichtskunst voor moeder

SVV overlaadde haar leden niet met theoretische inzichten over kinderopvoeding. Het opvoedingsmodel van de vereniging leek vooral gebaseerd te zijn op gezond verstand. Geduld, volharding en vertrouwen waren kwaliteiten die een moeder zich diende aan te meten indien zij haar kind tot een gezonde persoonlijkheid wilde zien opgroeien. Essentieel was dat een evenwicht moest gezocht worden tussen een autoritaire en een permissieve opvoeding. SVV zat niet eenduidig verankerd in het ‘traditionele’ opvoedingsmodel, maar zette evenmin simpelweg de deur open voor de opvoedingsidealen die vanaf de jaren 1960 en 1970 ingang vonden. Hoewel een scharnier tussen de vooroorlogse periode en de jaren 1960 waren de jaren 1950 op opvoedkundig gebied, net zoals op

zovele andere domeinen, niet louter een epiloog op de voorgaande decennia of een proloog op wat komen zou (Gobyn, 1998). Enerzijds bleven restanten van het oude hygiënistische opvoedingsmodel uit de jaren 1920 en 1930 over in de opvoedkundige principes van SVV; anderzijds ging de vereniging mee met de tijdsgeest en werd het kind als een volwaardig individu gezien. Kinderen moesten worden geconditioneerd, maar tegelijk was het belangrijk rekening te houden met de eigenheid van elk kind. Wanneer nodig moest streng en corrigerend worden opgetreden, maar dit sloot een liefde- en respectvolle omgang met het kind niet uit. Dat er zoveel aandacht aan evenwicht in de opvoeding werd besteed, verklaart wellicht waarom SVV in de jaren 1950 eerder afwachtend en kritisch stond tegenover de Amerikaanse opvoedingsliteratuur, die werd gecipieerd als een eenzijdig pleidooi voor een opvoeding waarin aan het kind geen grenzen werden gesteld.

De opvattingen van SVV over kinderopvoeding vertoonden op dit vlak geen radicale verschillen met het opvoedingsmodel dat door de katholieke vrouwenorganisaties naar voren werd geschoven (Hermans 1983; Hermans, 1987). “Gehoorzaamheid in vertrouwen”, één van de hoekstenen van het opvoedkundig model van SVV, was daarenboven ook sterk aanwezig in de opvoedingsstijl van de middenklasse. Deze overeenkomst tussen de opvoedkundige principes van de middenklasse en de arbeidersklasse was wellicht zowel te wijten aan het feit dat een aantal (voornamelijk geschoolde) arbeiders – de doelgroep van SVV – de facto tot de middenklasse waren gaan behoren, als aan de verzuchtingen van lagere sociale groepen om op te klimmen tot die middenklasse. Het voortdurende afwijzen van afwijkend gedrag bij jongeren kan eveneens worden gezien als een uiting van de wens (van de arbeidersklasse) om ‘respectabel’ te worden gevonden.

SVV-leden werden er niettemin toe aangezet om ‘rode’ en vrouwvriendelijke accenten in hun opvoedingspraktijk aan te brengen. Het meest duidelijk kwam dit tot uiting in het pleidooi voor een gelijke behandeling – dit wil zeggen dezelfde rechten én plichten – voor jongens en meisjes in het huishouden en gezin en in de openheid inzake seksualiteit. Het streven om jongens en meisjes eenzelfde opvoeding te geven en mannen meer te betrekken bij huiselijke taken lag in het verlengde van het standpunt van de socialistische vrouwenbeweging omtrent de vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie. Vrouwen konden pas de vrije keuze hebben uit werken te gaan indien zij niet a priori werden teruggedrongen in de huiselijke kring. Onderwijs na beëindiging van de leerplicht moest meisjes meer kans geven werk te vinden, waar ze arbeidsvreugde uit konden putten. Daarenboven diende de opvoeding binnen het gezin te worden gebruikt om de socialistische principes van generatie op generatie over te dragen. Net zoals de katholieke moeders hun kinderen de katholieke normen en waarden moesten bijbrengen, kregen de ‘rode’ moeders de belangrijke rol toebedeeld om de socialistische ideologie aan de kinderen over te dragen. Het valt overigens op hoezeer de opvoedingsretoriek van gematigdheid en evenwicht aansluit bij de levenswijze die het socialistische gezin voorgehouden werd: tevreden met beperkte

luxueus en steeds de hogere principes van gelijkheid en verantwoorde burgerzin indachtig.

Hoewel SVV de vrouw niet eenduidig vastpinde op haar moederrol, was de vader toch opvallend afwezig in de opvoedingsadviezen die in *De Stem der Vrouw* verschenen. Dit had in de eerste plaats te maken met het doelpubliek van het tijdschrift – vrouwen –, maar het is toch opmerkelijk dat vrouwen ook op ‘typisch’ vaderlijke taken werden aangesproken. Ook straffen en streng optreden – en dus niet alleen het zachte zorgen – werden tot het opvoedkundige domein van vrouwen gerekend. SVV stelde daardoor hoge – morele – eisen aan (vooral) de moeders. Zij waren verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen. Het was in hoofdzaak hun taak hen te behoeden voor de dreigende verloedering en zo bij te dragen aan de stabiliteit in de samenleving (Wubs, 2000).

De nadruk die SVV legde op de vrouwen week enigszins af van de idee dat er in de jaren 1950 in de opvoeding een taakverdeling tussen vaders en moeders bestond, waarbij vaders hard en moeders vooral bemoedigend optraden. Hoewel SVV niet negatief stond tegenover de deelname van mannen aan het opvoedingsproces, verenigden moeders in de opvoedingsadviezen die de vereniging gaf als het ware de taken van moeders én vaders in zich. Wellicht hield het beeld dat hierover in *De Stem der Vrouw* te vinden is verband met de opvoedingspraktijk van alledag, waarbij de moeder (ook de buitenshuis werkende) zich bezighield met alle facetten van de opvoeding. Uit de analyse van de opvoedkundige adviezen in *De Stem der Vrouw* blijkt dat opvoeden niet enkel een evenwichts-oefening was voor moeder, maar ook voor SVV zelf. Het was zoeken naar een gezonde balans tussen de traditionele opvoedingsstijl en de toekomst die SVV voor haar leden wenste, die gerealiseerd zou worden door middel van het socialisme. Een mix van klassieke opvattingen uit de Europese opvoedkunde en verrassende vooruitstrevendheid in het licht van de tijdgeest – pleidooien voor seksuele voorlichting en buitenshuisarbeid voor de vrouw – was het resultaat. Logischerwijs vloeiden hieruit enige contradicties voort. Ondanks de ambitie om de traditionele rollenpatronen in het huisgezin te doorbreken, werd het zwaartepunt van de opvoeding toch bij moeder gelegd. Liep er iets fout, dan werd zij in de eerste plaats aangewezen als de schuldige. Ondanks de eisen voor meer gelijkheid binnen het gezin, was vader afwezig als het om verantwoordelijkheid ging. Ook de opgroeiende mannelijke tiener en adolescent komen nauwelijks aan bod; de nadruk ligt op de moeder-dochter-relatie. “Moeder *de vrouw*” stond dus centraal in het gezin en diende vanuit deze positie ook in te staan voor de socialistische opvoeding van haar kroost. Toch was de gezinsopvoeding op zich niet voldoende om het voortbestaan van de socialistische zuil te garanderen. Daarom diende de moeder haar kind naar de officiële school en de socialistische jeugdbeweging te sturen. Het uiteindelijke doel van deze totaalopvoeding – waarbij we ons de vraag kunnen stellen waar de grens lag tussen utopie en praktijk – was de uitbouw van een solidaire maatschappij, gefundeerd op gelijkheid, solidariteit en burgerzin.

Noten

- 1 Met dank aan prof. dr. Machteld De Metsenaere (Vrije Universiteit Brussel) voor de kritische lectruur van een eerste versie van deze bijdrage. Afkortingen: SDV: *Stem der Vrouw*; SVV: Socialistische Vooruitziende Vrouwen.
- 2 Een taak van moreel herstel wacht ons. (1945). *SDV*, 46(1), 1.
- 3 Het eischenprogramma der Soc. Vrouwen. (1947). *SDV*, 48(4), 2.
- 4 Nieuwe grote sociale verwezenlijking door onze regering: De Sektor Gezinsvergoedingen is verhoogd met 20%. Voldoening werd geschonken aan de gewettigde eisen der S.V.V. (1957). *SDV*, 58(7), 10.
- 5 Het Franstalige ledenblad werd niet onderzocht. Aangezien SVV een nationale organisatie was, is het aannemelijk dat veel van de hier bekomen onderzoeksresultaten ook voor Franstalig België gelden. Interne bestuursstandpunten – en eventuele discussies hierover – komen evenmin aan bod. Het bronnenmateriaal is hiervoor ontoereikend. De bewaarde verslagen van de vergaderingen van de bestuursorganen uit de jaren 1940 en 1950 geven geen volledig beeld van de (achtergronden van de) interne besprekingen en beslissingen.
- 6 Nauwelaerts, J. (1949). Gesprekken over en met jonge mensen. *SDV*, 50(12), 7.
- 7 Molter, B. (1947). Heeft de opvoeding werkelijk nog zin? *SDV*, 48(1), 2.
- 8 Molter, B. (1950). Moeders. *SDV*, 51(1), 8.
- 9 Dille-Lobe, V. (1948). Leve moeder! *SDV*, 49(5), 2-3.
- 10 V.D.L. (1949). Een boek voor moeder. *SDV*, 50(11), 9.
- 11 Naast artikels over opvoeding verschenen in *SDV* diverse boekbesprekingen, bijvoorbeeld over: Andel-Ripke, O. (1950). *Kinderen van verschillend type*. Utrecht: Uitg. erven J. Bijleveld; Spock, B. (1950). *Baby- en kleuterverzorging*. 's Gravenland: De Driehoek; Andel-Ripke, O. (1952). *Kinderleven en mensenlot. Figuren uit oude sprookjes, uitgebeeld in typen van onze tijd*. Utrecht: Uitg. erven J. Bijleveld.
- 12 Dille-Lobe V. (1948). Leve moeder! *SDV*, 49(5), 2-3; Molter B. (1950) En de jongens? *SDV*, 51(4), 26.
- 13 Oosterwijck G. (1953). Op weg naar de vorming van een ouderschool. *SDV*, 54(12), 4-5.
- 14 Molter, B. (1948). Nog eens over opvoeding. *SDV*, 49(12), 11.
- 15 Mathilde, V. (1947). Moeilijke kinderen. *SDV*, 48(10), 6-7; Molter, B. (1948). Nog eens over opvoeding. *SDV*, 49(12), 11.
- 16 Dille-Lobe, V. (1947). Onschuldig? *SDV*, 48(10), 3.
- 17 Mathilde, V. (1947). Moeilijke kinderen. *SDV*, 48(10), 6-7.
- 18 Dit gold evenzeer voor 'voorlopers' en 'achterlopers' – voor 'zwakzinnige' kinderen en voor 'begaafde' kinderen, de twee uitersten van het spectrum. Ghistelincq, A. (1949). Het zwakzinnige kind. *SDV*, 50(5), 9; Ghistelincq, A. (1949). Het begaafde kind. *SDV*, 50, (speciaal nummer), 17.
- 19 Blume-Grégoire, I. (1951). Moeilijke en misdadige jeugd. *SDV*, 52(1), 14.
- 20 Er moest dan ook een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen slecht opgevoede kinderen enerzijds en moeijlijk opvoedbare kinderen en kinderen met probleemgedrag (omdat ze een geestelijk of lichamenlijk erfelijk gebrek hadden of opgroeiden in een ontwricht gezin) anderzijds. Blume-Grégoire, I. (1951). Moeilijke en misdadige jeugd. *SDV*, 52(1), 14.
- 21 Van Sintruyen, M. (1959). Feest voor moeder. *SDV*, 60(5), 5.
- 22 Woutergeerts, G. (1951). Wordt onze hedendaagse jeugd slecht opgevoed? *SDV*, 52(4), 18; L.A. (1952). Over opvoeding. *SDV*, 53(2), 19.
- 23 Molter, B. (1946). Zulke school, zulk volk. *SDV*, 47(8), 8.
- 24 Daarom diende een socialistische moeder haar kind naar de officiële school – het rijks-onderwijs – te sturen. In katholieke scholen werden kinderen "geïndoctrineerd" door de

- godsdienst en politiek: een socialist koos daarom voor het rijksonderwijs. Molter, B. (1945). De school en wij. *SDV*, 46(5), 2.
- 25 V.D.L. (1950). Wij lezen voor u. Kinderen van verschillend type. *SDV*, 51(5), 6; A.L. (1952). De seksuele opvoeding van het kind. De kinderpsychologie. *SDV*, 53(3), 17.
- 26 Molter, B. (1947). Vertrouwen aan de basis van de opvoeding. *SDV*, 48(4), 3.
- 27 Claus G. (1948). Kinderopvoeding. *SDV*, 49(12), 9.
- 28 Christine. (1956). Opvoeding. De steen der wijzen of de steen des aanstoets. *SDV*, 57(11), 19.
- 29 Boghemans, I. (1947). De opvoeding van een zuigeling. *SDV*, 48(10), 5; Ghistelinck, A. (1950). Kinderopvoeding. *SDV*, 51(8), 15; Woutergeerts, G. (1955). Worden onze kinderen verwend? *SDV*, 56(11), 7.
- 30 Mortier-Offner, J. (1955). Woorden wekken, beelden strekken. *SDV*, 56(6-7), 7.
- 31 Molter, B. (1945). Over vrijheid en tucht. *SDV*, 46(3), 3.
- 32 Molter, B. (1945). Wij willen een jeugd met idealen. *SDV*, 46(4), 4.
- 33 Molter, B. (1945). Over vrijheid en tucht. *SDV*, 46(3), 3.
- 34 Van Sintruyen, M. (1945). Het probleem der huidige jeugdmentaliteit. *SDV*, 46(6), 4. In 1951 nuanceerde Van Sintruyen haar visie op "de jeugd van tegenwoordig". Klachten over de jeugd waren van alle tijden. Met de jonge meisjes uit het begin van de jaren 1950 viel het wel mee: ze waren zeker niet reddeloos verloren voor de toekomst. Volwassenen moesten er rekening mee houden dat de tijden veranderd waren. Van Sintruyen, M. (1951). Als jonge meisjes plannen maken. *SDV*, 52(1), 8-9.
- 35 Molter, M. (1948). Een groeiend gevaar. *SDV*, 49(1), 7.
- 36 Van Sintruyen, M. (1955). Aan wie de schuld? *SDV*, 56(4), 13. Zie ook: Van Sintruyen, M. (1959). Feest voor moeder. *SDV*, 60(5), 7.
- 37 Van Sintruyen, M. (1945). Het probleem der huidige jeugdmentaliteit. *SDV*, 46(6), 4.
- 38 Molter, M. (1948). Een groeiend gevaar. *SDV*, 49(1), 7.
- 39 Woutergeerts, G. (1955). Worden onze kinderen verwend? *SDV*, 56(11), 7.
- 40 V.D.L. (1951). Baby- en kleuterzorging. *SDV*, 52(9), 9. Zie ook: Baby en kleuterzorg. (1953). *SDV*, 54(8), 10.
- 41 Molter, B. (1953). Neen, alles komt niet vanzelf terecht. *SDV*, 54(10), 9. Zie ook: Molter, B. (1955). Naar aanleiding van de kindermisdadigheid. *SDV*, 56(10), 13.
- 42 Christine. (1955). Als ouders straffen. *SDV*, 56(2), 16.
- 43 Ghistelinck, A. (1949). De kinderleugen. *SDV*, 50(3), 9.
- 44 Molter, B. (1947). Heeft opvoeding werkelijk nog zin? *SDV*, 48(1), 2.
- 45 Een praatje met de dokter over jeugdmisdadigheid. (1957). *SDV*, 58(12), 12.
- 46 Molter, B. (1947). Vertrouwen aan de basis van de opvoeding. *SDV*, 48(4), 3.
- 47 Dille-Lobe, V. (1948). Leve moeder! *SDV*, 49(5), 2-3.
- 48 Molter, B. (1947). Eén mei en de socialistische ouders. *SDV*, 48(5), 7.
- 49 Molter, B. (1947). Eén mei en de socialistische ouders. *SDV*, 48(5), 7.
- 50 Osnowicz, R. (1960). Enige opmerkingen bij een artikel. *SDV*, 61(10), 14.
- 51 Molter, B. (1948). Een groeiend gevaar. *SDV*, 49(1), 7.
- 52 Molter, B. (1946). Wat ons vrouwen, boeit in het socialisme. *SDV*, 47(4), 7.
- 53 V.D.L. (1952). Dochters en zonen. *SDV*, 53(5), 10.
- 54 Molter, B. (1950). En de jongens?. *SDV*, 51(4), 26-27.
- 55 Molter, B. (1951). Nog wat over modernisme. *SDV*, 52(4), 17.
- 56 Feit is dat SVV hier niet noemenswaardig tegen reageerde. Voelde de organisatie dat dit een brug te ver was en dat haar leden haar hierin niet zouden volgen?
- 57 De Vos, J. (1951). Het meisje en de jeugdbeweging. *SDV*, 52(4), 19.
- 58 Zie ook: De Rop, J. (1954). Coëducatie. *SDV*, 55(8), 20-21.
- 59 De Rop, J. (1953). Gelijkaardig als mens. *SDV*, 54(9), 19.

- 60 Blicke, S. (1945). Nieuws van onze Nationale en Federale Besturen. *SDV*, 46(3), 4.
- 61 Tot in 1983 lag de leerplicht in België vast op 14 jaar.
- 62 V.D.J. J. (1946). Waarheen met onze meisjes van 14 jaar en ouder? *SDV*, 47(8), 6.
- 63 V.D.L. (1950). Na het Lager Onderwijs. *SDV*, 51(8), 11.
- 64 Molter, B. (1952). Onze kinderen studeren voort. *SDV*, 53(8), 9.
- 65 Claus, G. (1948). Moeder en haar grote dochter. *SDV*, 49(5), 10.
- 66 Van Sintruyen, M. (1951). Het kind en het levensprobleem. *SDV*, 52(7-8), 10. Dieren waren, net als bloemen, een uitstekende 'omweg' waarlangs de menselijke voortplanting aan de orde werd gebracht. Zie ook: Van Marcke, L. (1957). Spiegeltje aan de wand. *SDV*, 58(10), 8.
- 67 Claus, G. (1948). Moeder en haar grote dochter. *SDV*, 49(5), 10; Van Beeck, M. (1956). De seksuele voorlichting voor kinderen. *SDV*, 57(2), 13. Citaat uit: De ooievaar in de kinderwereld (1951). *SDV*, 52(3), 20.
- 68 A.G. (1952). De seksuele opvoeding. De kinderpsychologie. *SDV*, 53(11), 21.
- 69 Van Beeck, M. (1955). Puberteit en prostitutie. *SDV*, 56(6-7), 8.
- 70 A.G. (1952). De seksuele opvoeding van het kind. *SDV*, 53(1), 13.
- 71 Claus, G. (1948). Moeder en haar grote dochter. *SDV*, 49(5), 10; Ghistelinck, A. (1949). De vrouwen en haar gezin: onze dochter. *SDV*, 50(10), 9.
- 72 E.D. (1952). Seksuele opvoeding in de verschillende levensfasen van het kind. *SDV*, 53(1), 8.
- 73 Enkele boeken die werden besproken in *SDV*: Havelock, E. (1949). *Psychologie van de sexen*. Amsterdam: Wereldvenster; De Leeuw, A. (1949). *Seksuele opvoeding in de verschillende levensfasen van het kind: een psychologische uiteenzetting over het seksuele leven van het kind, voor ouders, opvoeders, artsen en sociale werkers*. Lochem: De Tijdstroom; De Schweinitz, C. (1951). *Waar komen de kindertjes vandaan?* Amsterdam: Contact; Van Ussel, J. (1957). *Opvoeding tot harmonische seksualiteit. Een boek voor ouders en opvoeders*. Antwerpen: De Sikkell.
- 74 Deze houding kwam ook naar voor in het (vaak voorzichtige) pleidooi van SVV voor bewust moederschap en voor de legalisering van abortus en anticonceptiva.

Literatuur

- Bollen, S. (2003). Over oude wijn in nieuwe zakken: van haardtoelage tot sociaal-pedagogische toelage. *Brood en Rozen*, 8, 33-47.
- Bracke, N. (1997). 'Ons doel: het gezinsgeluk'. Sociale voordelen voor moeder en kind, 1945-1980. In D. De Weerd (red.), *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVV* (pp.218-237). Gent: Amsab/Hadewijch.
- Celis, K. (1997). 'Wij waren de eersten'. IJveren voor de liberalisering van voorbehoedsmiddelen en abortus, 1945-1980. In D. De Weerd (red.), *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVV* (pp.268-283). Gent: Amsab/Hadewijch.
- Denolf, A.-G. (2002). *Receptiegeschiedenis van dr. Spock in Vlaanderen (jaren '50 en '60)*. Gent: Universiteit Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis).
- De Paepe, M. (2002-2004). *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaar*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- De Weerd, D. (red.). (1997a). *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVV*. Gent: Amsab/Hadewijch.
- De Weerd, D. (1997b). Socialisme en feminisme, 1945-1980. In D. De Weerd (red.), *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVV* (pp.176-217). Gent: Amsab/Hadewijch.

- Geysen, W. (1999). Over bloemetjes en bijtjes. Seksuele voorlichting in en rond het socialistische milieu. In D. De Weerd (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit* (pp.279-309). Gent: Provincie Oost-Vlaanderen.
- Gobyn, R. (ed.). (1998). *De fifties in België*. Brussel: ASLK.
- Hermans, A. (1983). Opvattingen over gezinsopvoeding. Enkele ontwikkelingslijnen sedert de Eerste Wereldoorlog. In L. Vandemeulebroecke (red.), *Wordt gezinsopvoeding anders? Verslag van een studiedag gehouden te Leuven op 30 maart 1982* (pp.1-27). Leuven: Acco.
- Hermans, A. (1987). Omtrent verantwoordelijkheid en deskundigheid inzake gezinsopvoeding. In J.J.H. Dekker, M. D'Hoker, B. Kruithof & M. De Vroede (red.), *Pedagogisch werk in de samenleving. De ontwikkeling van professionele opvoeding in Nederland en België in de 19de en 20ste eeuw* (pp.31-34). Leuven/Amersfoort: Acco.
- Lievijns, L. (1997). De stem der vrouw. Het verhaal van een tijdschrift. In D. De Weerd (red.), *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVV* (pp.284-295). Gent: Amsab/Hadewijch.
- Richardson, D. (1994). *Women, Motherhood and Child Rearing*. London: Macmillan.
- Spock, B. (1950). *Baby- en kleuterverzorging*. 's Graveland: De Driehoek.
- Vanrie, S. & Hoedemaeckers, C. (1997). Het machtigste wapen. Vrouw en arbeid, 1945-1990. In D. De Weerd (red.), *De Dochters van Marianne. 75 jaar SVV* (pp.238-267). Gent: Amsab/Hadewijch.
- Verbruggen, P. (1999). Het land waar de vrouw een mens is. De visie van socialisten op gezin, huwelijk en seksualiteit van het interbellum tot vandaag. In D. De Weerd (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit* (pp.79-109). Gent: Provincie Oost-Vlaanderen.
- Wubs, J. (2000). Vaders gezin, moeders verantwoordelijkheid. Opvoedingsvoorlichting in Nederland over moeders en vaders, 1945-1995. In *Pedagogiek* 20 (pp.33-44).